

Kapitalen er (derfor) fullstendig hensynsløs overfor arbeidernes sunnhet og livslengde, hvor samfunnet ikke tvinger den til å ta hensyn.⁸) På klagene over fysisk og åndelig forkrøpling, for tidlig død, tortur gjennom overarbeid, svarer den: Hvorfor skulle vi beklage denne elendighet, som jo forøker vår profitt? I det store og hele avhenger alt dette heller ikke av den enkelte kapitalists gode eller onde vilje. Den frie konkurranse gjør den kapitalistiske produksjons indre lover gjeldende som ytre tvangsløver likeoverfor den enkelte kapitalist.

Arbeidstid og helse — utvikling og erfaring i Norge

KORT HISTORIKK.

I Norge regner vi at industrikapitalismens epoke startet omkring 1850. På den tida fantes ingen lovreguleringer av arbeidstid eller arbeidsforhold i fabrikkene. Fra 1870 ble det forberedt en lov for å begrense fabrikkarbeid for barn, men loven kom først i 1892. Inntil da var arbeidsfolk, barn som voksne, bundet til fabrikkene praktisk talt hele sin våkne tilværelse. Arbeidsdagen begynte normalt klokka 6 og sluttet klokka 19. I løpet av disse 12-15 timene var det matpauser, men ingen fritid. Den effektive arbeidstida var gjerne 10-11 timer, i 1877 hadde 42% av 180 fabrikker 11 timers arbeidsdag eller mer.⁹) I slutten av 1880-årene var 10-timersdagen blitt mer alminnelig. Omtrent halvparten av arbeiderne var i 1877 ansatt i bedrifter der overtid var vanlig. Overtidsarbeidet var konjunktur- eller sesongbetinget. Det samme var den totale arbeidstida i disse første årene av industrikapitalismen. Den gjennomsnittelige arbeidstida ble redusert i de "dårlige" 1880-årene, men da konjunktorene gikk oppover igjen i 1890-årene og på nytt fra 1904, var det også slutt med å korte av arbeidstida.

I 1907 fikk Jern- og metallarbeiderforbundet igjennom at

arbeidstida ikke skulle være mer enn 57 timer i uka, i 1915 lovfestet Stortinget 10-timersdagen og 54 timers uke. Denne loven fikk liten betydning i praksis. Mer betydde Kravet om åttetimersdagen, et krav som i mange år var samlingsmerket til den norske og internasjonale arbeiderbevegelsen. Kampen for 8-timersdag ble ført med effektiv styrke av *Arbeiderrådene* som ble dannet i 1917. Rådene oppfordret arbeiderne til å ta 8-timersdag, og på en rekke bedrifter rundt om i landet, bl.a. ved Portland Cementfabrik og Norsk Hydro tok arbeiderne 8-timersdag fra 2.mai 1918. I oppropet fra Arbeiderrådene het det bl.a.: 10)

ARBEIDERE VAAGN OP !

Det er en skandale hvorledes dette krav (om 8-timersdag A.K.) er blitt trampet ihjel gjennom aarelangt slit paa gatestenene, uten at det en eneste gang har været forsøkt at opnaa det ved kamp.

Nu maa det være slut med det. - - -

La os, mens der endnu er en gnist av idealisme igjen i dette vort gamle ønske, vise at vi ikke lenger nøier os med at ønske og kræve; MEN AT VI TAR.

La den 2.mai vise os en arbeiderklasse der staar samlet som én mand. En klasse, som kjender solidaritetens bud og følger budet når pligten kalder. - - -

La 1.mai iaar bli den sidste stormmarsj mot den gamle skanse.

I Stortinget ble loven om 8-timersdagen vedtatt i juni 1919. Arbeidere og arbeidskjøpere har også kjempet om ferienes lengde, i 1916 fikk jernindustrien ved voldgiftsdom 4 ukers ferie, i 1919 ble 1 ukers ferie vanlig, og under krigs- og etterkrigskonjunktorene i 1920 ble det ved dom i voldgiftsretten hjemlet 2 ukers ferie.

Tida etter århundreskiftet gir mange eksempler på at arbeidstida under kapitalismen først og fremst bestemmes av arbeidskjøpernes muligheter for profitt. 11) Mens arbeiderklassen hadde vunnet fram med mange av sine krav under høykonjunktorene inntil 1920, så forløp mellomkrigstida uten forkortelser av arbeidstida til tross for at industriproduksjonen økte med omkring en tredjepart fra 1920 til 1935. 12) Arbeiderne produserte 1/3 mer uten at arbeidstida var redusert, dvs. merverdien økte og arbeidskraftens verdi ble redusert, arbeiderne brukte mer av 8-timersdagen til produksjon av verdier for arbeidskjøperne.

I 1948 avga Kommunal og Arbeidsdepartementet "Innstilling om forkortelse av arbeidstiden for visse yrker", det gjaldt støperiarbeidere, gruvearbeidere og skiftarbeidere. Støperiarbeiderne fikk ikke redusert arbeidstida, men arbeidstida for gruvearbeidere under jord skulle ikke være over 40 timer i uka. Arbeidstida for gruvearbeidere er ikke en-

dret på de 21 år som er gått. For skiftarbeidere ble arbeidstida i 1949 45 timer pr uke. I 1960 ble 45 timers arbeidsuke gjennomført for alle dagarbeidere i industrien. Senere er 42 1/2 timers arbeidsuke tariffestet, og ved siste tariffoppgjør, i 1970, fikk skiftarbeiderne 40 timers arbeidsuke. 4 ukers ferie ble gjennomført i 1965. Storparten av funksjonærene arbeider mellom 36 og 40 timer i uka.

Men forkortelsen av arbeidstida får bare mening når den ses i sammenheng med produktivitetsøkningen. Den tiden arbeideren jobber er redusert, men ikke i den grad som produktivitetsøkningen skulle tilsi. Dvs. at arbeideren nå produserer langt mer på 42 timer enn han gjorde på 48 timer i mellomkrigstida, og den økte produktiviteten er hverken kompensert iform av økte lønninger eller redusert arbeidstid.

Riktignok er den tida arbeideren oppholder seg på jobben redusert, men forholdet mellom bosetting og industrilokalisering har utviklet seg slik at mange arbeidere må være borte fra familien lengre tid av døgnet idag enn for få år siden. Industri Kapitalismens higen etter arbeidskraft under høykonjunktorene får virkninger langt innover i landet der næringsgrunnet svikter. Kapitalens konsentrasjon medfører konsentrasjon også av den variable delen - arbeidskraften. Men arbeiderne, som ikke kan skilles fra arbeidskraften kan ikke konsentreres uten grenser, og arbeidere må rekrutteres fra periferien og omlandet.

"De heldigste av dem "bor" hjemme og reiser hjemmefra kl. 5-5.30 om morgenen for å være hjemme igjen 20.30-21.00 om kvelden. Men størsteparten bor på hybel i Oslo og omegn og reiser derfor hjemmefra søndag ettermiddag og kommer tilbake fredag kveld". 13)

Et forsiktig anslag viser at denne situasjonen bl.a. angår 10-25% av alle familier i Sør-Hedmark.

Barnearbeid i Norge.

Under industri Kapitalismens gjennombrudd var barnearbeid vanlig også her i landet. Under høykonjunktorene i 1870-årene steg prisene hurtig og barna ble sendt på fabrikken for at familien skulle klare seg. Og barna ble mottatt med åpne, griske og brutale armer.

Statistikeren J.N.Mohn har beskrevet utnyttelsen av barna i industrien på denne tida, hvordan de ble berøvet de normale betingelser for fysisk og psykisk utvikling, hvordan de forkrøples, uttømmes og dør tidlig. I 1875 arbeidet 3370 barn under 15 år i norske fabrikker, dvs. nesten 8% av arbeidertallet i industrien. I tobakksfabrikkene var halvparten av arbeiderne barn, og halvparten av barna var

under 12 år. De ble langsomt nikotinforgiftet og arbeiderklassens helse og arbeidskraft ble alvorlig skadd. For arbeidskjøperne var det billig arbeidskraft, de ble betalt med bare 1/3 av voksen lønn, men ble utnyttet med samme arbeidstid, og heller ikke spart for nattarbeid. Først i 1892 ble fabrikkarbeid forbudt for barn under 12 år. Barn under 14 år skulle ikke arbeide mer enn 6 timer og 14-18 åringer ikke mer enn 10 timer. Men forbudet ble ikke overholdt, og først ut på 1900-tallet var det slutt på industrielt barnearbeid i Norge.

NATTARBEID OG SKIFTARBEID

Nattarbeid oppsto med industrien. I 1880 hadde noe mer enn femteparten av alle industriarbeidere nattarbeid. Det var særlig utbredt i papirindustrien, ved dampsagene, høvleriene og ved glassverkene. Bakgrunnen for nattarbeidet var rent økonomisk: det gjaldt å nytte ut produksjonsapparatet mest mulig for å få størst mulig fortjeneste. Produksjonsmåten stilte i slutten av forrige århundre små krav til at driften skulle gå kontinuerlig for at maskineriet ikke skulle ødelegges. Søndagsarbeid forekom bare i liten utstrekning, den viktigste hindringen var kirkens bud om hviledagens hellighet. Idag tas ikke slike hensyn.

Etterhvert som fabrikkinspektørene offentliggjorde rapporter om arbeidsforholdene i fabrikkene og arbeiderorganisasjonenes kampkraft økte, ble det innført enkelte lovbestemmelser når det gjaldt bruk av nattarbeid og skiftarbeid. Men reformene har vært små og endringene ubetydelige.

Antall skiftarbeidere i Norge har økt betraktelig siden århundreskiftet, og har aldri vært større enn idag. Med den teknologiske "utvikling" har begrunnelsen for at kontinuerlig skiftarbeid brukes også gjennomgått forandringer. Maskineriet krever kontinuitet i prosessen. Skiftarbeidets virkninger på arbeidernes fysiske og psykiske helse har imidlertid ikke endret seg, og det skiftarbeiderne har merket i 90 år, en daglig slitasje på nerver, mage og fordøyelse er fremdeles gjenstand for "interesse" hos offentlighet og helsemyndigheter. Men kapitalismen klarer seg ikke uten skiftarbeid, og LO har i siste tariffavtale erklært seg rede til igangsettelse av skiftarbeid der hvor økonomiske hensyn tilsier det. Men helseskadelig arbeidstid er ikke noe nytt under kapitalismen.

ARBEIDSTID, FRITID OG PRODUKTIVITET

På neste side er gjengitt tabell over produktivitetsøkningen i Norge mellom 1951 og 1965. Tabellen angir hvor mye mer hver arbeider i Norge har produsert i forhold til foregående år.

Gjennomsnittelig årlig produktivitetsøkning i prosent:

1951 - 1965

Hele økonomien:	3,6
Jordbruk (med melkeforedling)	2,2
Andre skjermede næringer	2,4
Konkurransetsatte næringer:	
Importkonkurrerende næringer	4,2
Eksportnæringer	5,4

(Kilde: Innstilling fra Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene 1966, tabell 3C, s.16) 14)

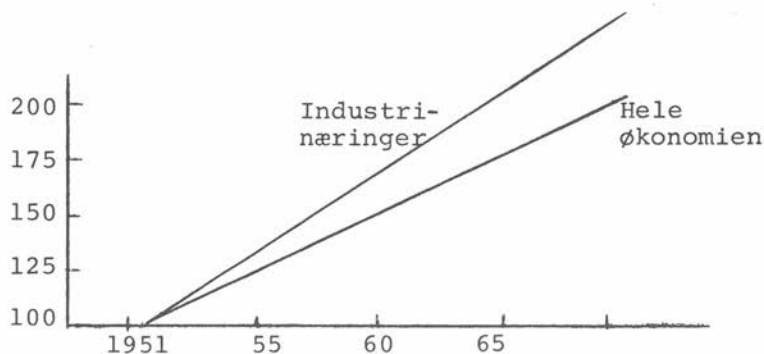
Mengden av varer og tjenester har gjennomsnittelig økt med 3,6% pr år i perioden, varemengden for industrinæringene har økt med 4,8% pr år. Dette har bare kunnet skje på to måter ettersom arbeidstida i tidsrommet ikke har økt:

1. Arbeidernes arbeidsintensitet har økt. De har økt tempo, anstrengelser og innsats.
2. Ved innføring av mer maskineri og nye tekniske og administrative systemer.

Sannsynligvis har det foregått en kombinasjon av økt arbeidsinnsats (større oppmerksomhet og høyere arbeidstempo), og tekniske forbedringer av det maskinelle utstyr. Men uansett om produktivitetsøkningen har skjedd på den ene eller den andre måten så har merarbeidet som hver arbeider utfører økt, og den totale merverdien har også økt sålenge antall arbeidere ikke har avtatt.

Noe som vokser med 2% pr år fordobles i løpet av 36 år, noe som vokser med 3% fordobles på 24 år, er vekstøkningen 4% skjer fordoblingen i løpet av 18 år og det tar 15 år å fordoble noe som vokser med 5% pr år.

Produktivitetsøkningen pr årsverk i tida 1951-1965 kan også fremstilles med basis = 100 i år 1951:

Som en ser produserte hver arbeider i de konkurranseutsatte næringer omkring dobbelt så mye pr år i 1965 som i 1951. Men hvordan er det med arbeidernes reallønn, har den steget til det dobbelte, eller har arbeidstiden sunket til det halve?

Når det gjelder reallønnen, deflatert timefortjeneste i bergverksdrift og industri så har den økt med gjennomsnittelig noe over 3% i gjennomsnitt pr år i samme tidsrom.¹⁵) I penger har derfor ikke arbeiderne fått kompensert for den økte innsatsen som har medvirket til produktivitetsøkningen. Arbeidstida har heller ikke avtatt i noen grad som har stor betydning: den årlige arbeidstidsforkortelsen, med reduksjon fra 48 timers uke til 45 timers uke for dagarbeidere og med 1 ferieuke mer i løpet av 15 år utgjør i gjennomsnitt langt under 1% pr år.

Hvis produktivitetsøkningen i norsk industri fortsatt blir omtrent 5% pr år vil arbeiderne med bibeholdelse av den samme materielle "levestandard" som nå kunne kreve at arbeidstida hvert år ihvertfall reduseres med samme prosenttall, dvs med noe over 2 timer pr uke. En tilsvarende beregning for den amerikanske industrien ¹⁶) viste at med en antatt årlig vekstrate på 4,1-4,2% pr år, og med befolkningsøkning på 1,5% pr år så kunne et konstant produktivitetstall på noe over 3000 dollar pr person pr år føre til at arbeidstida pr uke i 1985 kunne være 22 timer, eller pensjonsalderen 38 år. Dersom den årlige økningen ble tatt ut i form av økte lønninger kunne lønningene øke med 80% fra 1960 til 1985.

Alt dette under forutsetning av at sløseriproduksjonen, f.eks. i forbindelse med militærmaskineriet fortsetter. Dersom produksjonen tar utgangspunkt i å produsere det folk trenger kan arbeidstida forkortes drastisk, og de amerikanske økonomene Baran og Sweezy har i boka "Monopoly Capital" kommet fram til at amerikanske arbeidere ikke trenger å arbeide mer enn 2-3 timer pr dag for å opprettholde samme "levestandard" som nå.

Dette angir irrasjonaliteten i kapitalismen, den voldsomme motsetningen mellom produktivkreftenes muligheter og deres faktiske anvendelse. En bevisst, systemimmanent fagbevegelse kan på systemets premisser stille opp som "rettferdige" krav i 1970 at arbeidsuka reduseres til 30 timer, at pensjonsalderen blir 50 år og reallønna stiger med 10%. Dette er rimelig krav i lys av den produktivitetsøkning som pågår. En systemoverskridende fagorganisasjon stiller de samme taktiske krav, men underordner dem den strategiske målsettingen: avskaffelsen av den kapitalistiske produksjonsmåte.

Det skilles formelt mellom helkontinuerlig skiftarbeid som foregår alle ukedager og netter, og såkalt døgkontinuerlig skiftarbeid der arbeidet stanses i søndagsdøgnet, de store høytider og på helgedager. Et slikt skille har ingen betydning for det følgende.

Skiftarbeid forekommer i forskjellige yrker, men spiller idag størst rolle i den elektro-kjemiske og elektro-metalurgiske industri, i cellulose og papirindustri, i maskinindustrien og ved de elektriske kraftstasjoner.

Omfanget av skiftarbeid er vanskelig å anslå med stor sikkerhet. I 1948 ble det innenfor 34 faglige forbund i LO oppgitt å være 24272 arbeidere med helt kontinuerlig skiftarbeid og 14178 med døgkontinuerlig.¹⁷⁾

Utviklingen og veksten i de næringer som benytter skiftarbeid har vært minst like stor som utviklingen innenfor industrien i sin helhet, og flere industrigrener har innført 3-skiftarbeid for "å utnytte kapitalkrevende investeringer på en regningsvarende måte".

Setter en derfor den relative økningen i antall skiftarbeidere lik den relative økningen i totalt antall sysselsatte i industrien, er antallet skiftarbeidere ikke for høyt anslått. En kommer på denne måten fram til et tall på rundt 50000 3-skiftarbeidere i Norge idag. Regner en videre at disse i gjennomsnitt har kone og 2 barn, vil skiftarbeidernes helseforhold og levemåte direkte berøre rundt 200000 mennesker.

Skadevirkningene ved skiftarbeid deles gjerne i sosiale ulemper og skader på kropp og organisme. Det bør heller ikke glemmes at i mange av de bedrifter der skiftarbeid brukes foregår arbeidet i lokaler som er sterkt forurenset av gass, støv, røyk og lukt, og at temperatur og støy ofte er svært høy. Dette legger imidlertid Arbeidsdepartementet mindre vekt på, idet "en kan finne liknende forhold også blant vanlige dagarbeidere i en rekke yrker".¹⁸⁾ Det at arbeidsforholdene er skadelige i seg selv og gjør arbeidet ubehagelig er altså så vanlig at en ikke skal bry seg spesielt om det.

Om de sosiale skadevirkningene ved skiftarbeid har arbeiderne ved en cellulosefabrikk bl.a. uttalt: ¹⁹⁾

"Vi må arbeide praktisk talt hver eneste helg året rundt. Vår langfri om helgen har vi hver 24. uke. Som oftest er alle større arrangement lagt til søndagsdøgnet, som f.eks. Folkeakademiets møter, konserter, utflukter, politiske møter, representantskaper, sosiale møter m.m. Vi kan meget sjelden holde festlige sammenkomster eller delta i de vanlige familietilstelninger som holdes ved fødselsdager e.l. Det er sjelden vi kan invitere våre venner hjem til selskap eller delta i deres hyggeaftener fordi vi arbeider kl.22 søndags aften og arbeider

til mandag morgen."

I en svensk undersøkelse av ulempene ved nattarbeid ble følgende punkter presisert:

1. Nattarbeid - det å gjøre dag til natt er unaturlig.
2. Ved skifte fra dag- til nattarbeid hver uke, og omvendt, får arbeiderne ikke tid til å venne seg til de unaturlige forholdene selv om 3-skiftsystemet brukes.
3. Nattarbeid fører med seg tap av sollystes velgjørende virkning på kroppen.
4. Sunn sammenhengende søvn kan ikke oppnåes like lett om dagen som om natten.
5. Trettheten etter nattarbeid er trolig større enn etter dagarbeid av samme slag.
6. Nattarbeid medfører uregelmessige måltider.

Til punkt 6 skal dessuten bemerkes at arbeiderne under helkontinuerlig skiftarbeid spiser sin medbrakte mat når det kan la seg gjøre under arbeidets gang - f.eks. ved at de vekselvis overtar passingen av maskineriet som holdes igang uavbrutt.

Overlege Arne Bruusgaard har vurdert helseskadene ved skiftarbeid, og i det følgende er gjengitt endel av konklusjonene i de legeundersøkelsene han bygger på.²⁰)

Det er påvist en mindre oversykelighet av mavesår hos skiftarbeiderne uten noen sikker forskjell hos 3-skift- og 2-skiftarbeidere. Særlig synes tilbakefall av mavesår å være hyppig hos skiftarbeiderne.

Skiftarbeiderne sover mindre pr. døgn enn dagarbeidere, og klager i større utstrekning over tretthet, særlig i uken etter nattskift.

Skiftarbeidet skaper en rekke vansker og problemer i skiftarbeidernes hjem.

Det fører med seg åndelige og følelsesmessige konflikter som blir forårsaket av forrykkelsen av det normale ekteskapelige liv.

Det synes som det er en økt tilbøyelighet til å skrive og regne feil ved nattarbeid, mest utbredt i tiden 1-4 om natten.

Av sykdommer som kan ha med skiftarbeid å gjøre, nevnes fordøyelsessykdommer og lettere nervøse lidelser.

Oversykelighet av fordøyelsessykdommer hos skiftarbeiderne (mavesår) finnes vesentlig hos yngre.

Dårlige boligforhold med sovevanskeligheter er den viktigste årsak til nervøse lidelser og mavesår hos skiftarbeidere i Sverige.

Av en spørreskjema-undersøkelse som Bruusgaard foretok

blant skiftarbeidere i papirindustrien er funnet:

En viss overhyppighet av mavesår hos skiftarbeiderne må antas å være tilstede.

22 av 58 som har sluttet i skiftarbeid angir sykdom som årsak, herav 5 med mavesår.

Prosentvis klager over nervøsitet og søvnløshet:

	3-skift helkont.	3-skift døgnkont.	2-skift	Ikke skift
Nevrose	31%	12%	18%	4%
Søvnløse	37%	27%	18%	8%
Nevrose og } søvnløse	46%	31%	22%	9%

Av overlege Bruusgaards eget sammendrag gjengis:

1. Skiftarbeid er en uheldig arbeidsform som bør innskrenkes til det høyst nødvendige.
2. Nervøsitet, søvnløshet, tretthet og fordøyelsesbesvær, inklusive mavesår, viser overhyppighet, til dels meget utpreget hos skiftarbeidere, først og fremst hos 3-skiftarbeidere.
4. Skiftarbeid, særlig 3-skiftarbeid, fører ofte til vansker i familielivet og det øvrige sosiale liv.
5. Skiftarbeiderne sover mindre og dårligere enn dagarbeiderne, særlig ved nattskift.

Den vanlige norske 3-skiftsordning med ukentlig skiftning og like lange skift, er en lite heldig form fra medisinsk synspunkt.

Fra et kapitalistisk synspunkt er imidlertid skiftarbeid ikke bare en svært "heldig" form, men også en nødvendighet.

Etter at overlege Bruusgaard har avgitt sin vurdering, kommer "Arbeidsgiverforeningens" representanter, hr Schou og hr ~~Stenberg~~ med sine vurderinger:

"Det må ... ansees på det rene at medisinske betraktninger ikke kan anføres til fordel for en nedsatt arbeidstid for skiftarbeiderne."

De "finner det ganske uforsvarlig å gå til nedsettelse av arbeidstiden."

3-skiftarbeid er avgjørende for produksjonsresultatet. "Det er selve livsnerven i produksjonen." "Det er oss uforståelig at man .. våger å foreslå de skritt som flertallet gjør". (Å redusere skiftarbeidsuka til 45 timer.)

Representantene for kapitalen har ikke endret seg mye siden dengang Marx skrev:

"Kapitalen er derfor fullstendig hensynsløs overfor arbeidernes sunnhet og livslengde, så lenge samfunnet ikke tvinger dem til å ta hensyn. På klagene over fysisk og åndelig forkrøpling, for tidlig død, tortur gjennom

overarbeide, svarer den: Hvorfor skulle vi beklage denne elendighet, som jo forøker vår profitt? I det store og hele avhenger alt dette heller ikke av den enkelte kapitalists gode eller onde vilje. Den frie konkurranse gjør den kapitalistiske produksjons indre lover gjeldende som ytre tvangslover likeoverfor den enkelte kapitalist." 21)

Den norske kapitalens representanter, Schou og Østberg, røper ikke bare kynisme, men også motsetningene i bedriftsledernes argumentasjon:

"For det helkontinuerlige skiftarbeid er forholdet at produksjonens størrelse ikke påvirkes vesentlig av arbeidernes innsats".

Hvordan kan da arbeid i 3-skift være "livsnerven i produksjonen", og hvorfor er det da "uforsvarlig" å redusere arbeidernes arbeidstid? De "påvirker jo ikke produksjonens størrelse vesentlig"?

"Det er oss uforståelig.." for å si det med Schou og Østberg.

En dansk sosial-medisinsk undersøkelse av politimenn og industriarbeidere har også konsentrert seg om virkningen av 3-skiftsarbeid. 22)

Den konkluderer bl.a. med:

64% av undersøkelsespersonene i politietaten hadde søvnbesvær som forekom utelukkende og regelmessig i perioder med 3-skiftsarbeid.

Ved fabrikkundersøkelsen fantes søvnklager hos 66% av 3-skiftsarbeiderne.

Av samtlige 594 deltagere i politiundersøkelsen hadde 63% psykiske symptomer, hos 36% forekom symptomer såvel under dagarbeid (der 2-skiftarbeid uten nattarbeid er medtatt) som ved 3 skift, og hos 27% utelukkende i forbindelse med 3-skiftsarbeid. De hyppigst forekommende symptomer var tretthet og irritabilitet.

De unge og spesielt de ugifte hadde den beste trivsel, såvel arbeidsmessig som psykisk.

65% av 600 3-skiftsarbeidere og 26% av 297 dagarbeidere hadde psykiske symptomer. De psykiske symptomer hos 316 3-skiftsarbeidere var begynt etter overgangen til 3 skift.

Ved Norsk Hydro ble 257 av 608 3-skiftsarbeidere overflyttet til dagarbeid p.g.a. helbredsmessige årsaker i årene før 1958.

I alt 43% av 3-skiftsarbeiderne og 17% av dagarbeiderne hadde mavesymptomer. Mavesårsykdom etter undersøkelsens definisjon fantes hos 15% av 3-skiftsarbeiderne og 8% av dagarbeiderne.

I alt 30% av 3-skiftsarbeiderne mot 9% av dagarbeiderne hadde tarmsykdommer.

Man må konkludere med at skiftarbeidernes tilværelse påvirker de personer som er disponert for mavesårsykdommer slik at sykdommer i mange tilfelle ikke ville ha vist seg ved mer regelmessig levevis.

Det er neppe nødvendig med ytterligere dokumentasjon: skiftarbeid bryter ned arbeidernes helse, psykiske skader, fordøyelsessykdommer og mavesår øker i hyppighet.

Hvordan reagerer så de "ansvarlige", f.eks ledelsen i LO? Svaret finnes i den siste tariffavtalen:

"Landsorganisasjonen og forbundene erklærer seg (derfor) rede til å *medvirke aktivt* til opprettholdelse av igangværende skiftarbeid i tariffperioden og til igangsettelse av skiftarbeid der hvor økonomiske eller produksjonsmessige hensyn tilsier det" 23)

"Hva karakteriserer vel den kapitalistiske produksjonsmåte bedre enn nødvendigheten av at staten gjennom lovgivningen må tvinge igjennom endog de enkleste sikkerhetskrav og de mest nærliggende beskyttelsesforanstaltninger mot helseskadelig arbeid?" 24)

Arnulf Kolstad

NOTER

- 1) "Etter at dyrt maskineri er innført i de fleste fabriker tvinges arbeiderne i alminnelighet til å utføre arbeid langt utover sine krefter." (Robert Owen)
- 2) "Mekanismens finere bevegelige metalleder skades ved ikke å brukes." (Ure)
- 3) "Lang arbeidstid er ønskelig fordi den faste kapital er meget stor sammenlignet med den flytende kapital". Med maskineriets voksende omfang "blir motivene til å forlenge arbeidstiden sterkere, da dette er den nødvendige forutsetning for at relativt stor fast kapital kan bli profittabel" (Senior)
- 4) Merverdiens rate er forholdet mellom merverdiens størrelse og den variable kapitalens størrelse (A.K.)
- 5) Det er en av Ricardos store fortjenester at han har forstått at maskinene ikke bare tjener til å produsere varer, men også til å frembringe overflod av mennesker. (Det Marx kaller arbeidsløs befolkning er både dem som er uten arbeid og dem som er sysselsatt uproduktivt. Marx nevner selv det økende antall av betjenter, tjenestepiker, lakeier osv. A.K.)

- 6) Karl Marx: "KAPITALEN", 1. bok, kap. 8. Fram forl. 1930
- 7) Karl Marx: KAPITALEN, 1. bok, 8. kap.: Arbeidsdagen.
- 8) Se avsnittet om skiftarbeidernes helse.
- 9) Edvard Bull: "Arbeidervern gjennom 60 år". Tiden 1953.
- 10) Opprop sendt ut av Arbeiderrådene landssammenslutning 10. april 1918. Sitert fra Knut Langfeldt: "Det direkte demokrati", Pax 1966.
Se også Edv. Bull: "Norsk fagbevegelse", 2. utg. Tiden 1968, s. 124.
- 11) Rune Skarstein har i *vardøger* nr. 1, s. 114 redegjort for hvordan kapitalismens indre logikk, dens egen utvikling, skaper behov for større konsum, bedre utdanning og opplæring av de arbeidende massene, og at dette "nødvendigjør" tendensielt kortere arbeidstid, mer "fritid" og høyere reallønn". Jeg skal ikke argumentere mot en slik teori, men når arbeidstiden i løpet av tidsrommet fra 1919 (innføring av 8-timersdagen) til idag, dvs. i løpet av 50 år er redusert med 5 1/2 time pr uke pluss lenger ferie, så er ikke denne tendensen i kapitalismen særlig sterk. Derimot gir indeks for deflatert timefortjeneste fra 1938 til 1966 større grunn til å legge vekt på "reallønnsøkningen" som et karakteristisk trekk ved monopolkapitalismen. Den prosentvise vekst i deflatert timefortjeneste viser følgende utvikling for 1938-1966:

1938	1944	1948	1953	1957	1963	1966
67	53	77	83	94	116	126

Utdrag av tabell 293 i *Historisk statistikk 1968*.
(Gjelder bare voksne menn. 1959=100)

Men om reallønnen har økt så betyr ikke det at folk har fått mer penger. Pengeknappheten er sannsynligvis større nå enn tidligere, og gjeldspostene og avbetalingslån øker. Reallønnen kan ikke ses uavhengig av det kjøprepress som faktisk eksisterer.

- 12) Se note 9, s. 199 og Edvard Bull: "Arbeiderklassen i norsk historie" Tiden, Oslo 1948.
- 13) Svein Haugsgjerd: "Hvor helsefarlig er samfunnet vårt?" *Dagbladets kronikk* 3. mai 1969.
- 14) Fra "Det norske samfunn", Gyldendal, Oslo 1968.
- 15) Beregnet etter tabell 293, timefortjeneste i bergverksdrift og industri. *Historisk statistikk 1968*.

- 16) Juanita Kreps og Joseph Spengler: "The Leisure Component of Economic Growth"., i boka "Automation and Economic Progress" Prentice Hall, USA 1966.
- 17) Kommunal og Arbeidsdepartementet: "Innstilling om forkortelse av arbeidstiden for visse yrker" Oslo 1949.
- 18) Ibid. s.49.
- 19) Ibid.s.50
- 20) Arne Bruusgaard: "Medisinske vurderinger av såkalt helseskadelig arbeid, særlig skiftarbeid." Fra note 17)
- 21) Karl Marx: KAPITALEN, 1.bok, 8.kap., s.103, Fram 1930.
- 22) Jørgen E. Andersen: "TRESKIFTARBEID" Socialforskningsinstituttets publikasjoner, nr.42, bd.1 og 2, Kbhn.1970.
- 23) Sitert fra "LO-NAF rammeforslag", Presse- og informasjonskontoret til LO.
- 24) Karl Marx: KAPITALEN, 1.bok, 13.kap., s.182, Fram 1930.